Miloš Nikolić

A MARXIZMUS JELLEGÉRŐL – TANULMÁNYOZÁSÁNAK SZEMPONTJÁBÓL

Mielőtt a marxi tanok és általában a marxizmus tanulmányozásába kezdenénk, fel kell vetnünk a kérdést, hogy mi is valójában Marx tanítása, mit képvisel a marxizmus mint elméleti összegezése a marxi tanok és a száz évre visszanyuló történelmi valóság találkozásának.

A kérdést elsősorban nekünk magunknak kell feltennünk, akik a marxizmus propagálásával, népszerűsítésével és terjesztésével foglalkozunk. Ha egyesek mégis fölöslegesnek tartanák a szóban forgó kérdés felvetését, azokat nem árt figyelmeztetnünk arra a körülményre, hogy mostanában (de régebben is, Marx, illetve Engels halála óta) nemcsak nagyon különböző értelmezéseivel találkozhatunk a marxista tanoknak, hanem éppenséggel egymástól eltérő marxizmusok is léteznek (jugoszláv, szovjet, nyugat-európai, kínai stb.). Ha olyan elméleti kritériumokat akarunk találni, amelyek csalhatatlanul eligazítanak bennünket a jelenlegi helyzetben, akkor tudnunk kell, hogy mi képezi lényegét és alapját a marxizmusnak mint a valóság ismeretének, mint tudománynak, mint tudományos szocializmusnak.

Fejtegetéseink első részében ezért a tudományos valóságismeretet képező marxizmus jellegével kívánunk foglalkozni. A második részben a marxizmus tanulmányozásának értelméről szólunk, miután rámutatunk annak fontosságára. A harmadik részben a marxizmus tanulmányozásának egyik lehetséges módját kívánjuk javaslat formájában összefoglalni.

A TUDOMÁNYOS VALÓSÁGISMERETNEK TEKINTETT MARXIZMUS JELLEGE ÉS TÁRGYA

Marx tanítása nem egyéb, mint a tőkés világ és általában az osztálytársadalom mélyreható, forradalmi bírálata, amely annak egész tartalmára, minden formájára és tényezőjére kiterjed – olyan bírálat, amely maradék-

talanul feltárja e világ és főképpen a kapitalizmus történelmi szükségszerűségének okait, létezésének és újratermelődésének minden tényezőjét és törvényszerűségét, de egyszersmind embertelen voltát, történelmi korlátait, illetve önnön tagadását is, s ezzel kapcsolatban kimutatja e világ forradalmi átalakulásának elkerülhetetlenségét és ennek lehetőségeit, melyeket a kapitalizmus önmagában hordoz, továbbá felfedezi a proletariátust mint történelmi szubjektumát ennek az átalakulásnak, és végül az átalakulás irányát és célját a kommunizmusban jelöli meg – a kommunizmusban, amellyel véget ér az emberiség addigi előtörténete, s megnyílik az út az emberek igazi története előtt.

1. Minden felismerés, amit a marxi tanok magukban hordoznak, ezt a bírálatot és ezt a forradalmi átalakulást szolgálja. Bármit is tanulmányoz Marx, azt mindenkor a munkásosztály forradalmi harcának szempontjából vizsgálja, kizárólag azzal a céllal, hogy még egy fontos felismeréssel alapozza meg és mélyítse el a szocialista forradalom elméletét. Mert ő nem akart azok közé tartozni, akik csak magyarázzák a világot, neki a változtatás volt a szándéka.

Ezt mondja ki egészen egyértelműen közismert *Tézisek Feuerbachról* c. szövegében, melynek befejező, 11. tétele a következőképpen hangzik: „A filozófusok a világot csak különbözőképpen *magyarázták*; de a feladat az, hogy *megváltoztassuk*".

Német ideológia c. művében Marx azért is bírálja Feuerbachot, mert „ő tehát, akár a többi teoretikus, csupán a helyes tudatot akarja kialakítani egy *létező* tényről, holott az igazi kommunista célja, hogy ezt a létezőt lerombolja"; valamivel lentebb Marx még egyszer kiemeli: „a *kommunisták* dolga az, hogy forradalmasítsák a fennálló világot, s hogy gyakorlatilag átfogják és megváltoztassák a fennmaradt dolgokat." Ilyen forradalmi átfogás nélkül ugyanis „a tudat megváltoztatására vonatkozó követelés arra vezet vissza, hogy másként magyarázzuk a létezőt, vagyis hogy elismerjük egy más magyarázat segítségével." Az új tudat, az új kommunista tudat kialakulása csak forradalmi úton valósulhat meg, mert „az ilyen kommunista tudat kitermeléséhez, mint maguknak a dolgoknak a kitermeléséhez is tömegesen meg kell változtatni az embereket, ami csakis egy gyakorlati mozgalomban, a *forradalomban* valósulhat meg."

A *Tőke* második kiadásának előszavában Marx kiemeli, hogy a dialektika a maga racionális (nem pedig misztikus) formájában „a polgárságnak és doktrinér szószólóinak botránkozás és borzalom, mert a fennállónak pozitív megértésébe egyúttal tagadásának, szükségszerű pusztulásának megértését is belefoglalja, minden létrejött formát a mozgás folyamatában fog fel, tehát mulandó oldaláról is, semmi előtt meg nem hajlik, lényegét tekintve kritikus és forradalmár."

Marx tanítása a szocialista *forradalom forradalmi*-dialektikus elmélete,

s épp ez adja meg e tanítás módszerének és tárgyának egységét; módszere forradalmi, s tárgya a forradalom.

Marx eszméinek már említett elméleti-metodológiai irányvétele, forradalmi-dialektikai értelme, minden célkitűzése és módszere egyaránt a forradalmat helyezi előtérbe, mint tárgyának lényegét. A forradalom mint Marx eszméinek fő tárgyköre feltételezi a forradalmi lehetőségek felfedését a fennállóban, s megismerését azoknak a tényezőknek, formáknak, ellentmondásoknak és utaknak, melyek révén kommunista irányban időszerűsíthetők és valósíthatók meg ezek a lehetőségek.

Hegel követeléséhez kapcsolódva kritikailag, Marx nem csupán az elmélet és a gyakorlat egységét követeli meg a forradalmi folyamaton belül az eszme és a valóság azonosítása céljából, hanem több helyen is egyenesen kimondja, hogy a forradalmi ismeretek és a munkásosztály gyakorlati harca kölcsönös összefüggésben áll egymással, tehát minden tekintetben egységesnek kell lennie.

Azokról az ismeretekről szólva, melyek a kommunistákat vezérlik a munkásosztály forradalmi harcában, azokról az ismeretekről tehát, melyek révén „az elmélet terén előnyben vannak a proletariátus többi tömegeivel szemben", Marx rendkívül világosan és egyértelműen mutatott rá az ilyen ismeretek és a forradalmi gyakorlat szoros kapcsolatára. Marx szerint a kommunistáknak „az elmélet terén az az előnyük..., hogy tisztában vannak *a proletármozgalom feltételeivel, menetével s általános eredményeivel*" *(Kommunista Kiáltvány)*. Marx megállapítása értelmében a kommunisták elméleti tételei „csupán a meglevő osztályharcnak, a szemünk láttára lejátszódó történelmi mozgalom tényleges viszonyainak általános kifejezései" *(Kommunista Kiáltvány)* Miután kiemeli, hogy „a kommunisták a munkásosztály teoretikusai" (a közgazdászok pedig „a burzsoázia tudományos képviselői"), a *Filozófia nyomorúsága* c. művében Marx azt is kimondja, hogy a kommunistáknak „nem a saját fejükben kell keresniük a tudományt", hanem „csak azzal kell számot vetniük, ami a szemük láttára történik, és *szervévé kell válniuk ezeknek a történéseknek*", úgyhogy az ő tudásuk *„olyan tudomány, amelyet a történelmi mozgás hoz létre"* (kiemelés: M. N.)

2. Mindannak alapján, amit eddig elmondottunk, döntő különbség mutatkozik egyfelől a tudományos valóságismeretnek tekintett marxizmus, s másfelől a többi tudományág között.

A pozitív tudományoknak mindenkor alapvető elméleti-metodológiai posztulátuma, eszményképe volt, hogy mennél inkább különválasszák egymástól a megismerés tárgyát, objektumát és a megismerés szubjektumát. Ebben a törekvésükben igen messzire jutottak el, s *ilyen értelemben* azok a legobjektívabb ismereteket tartalmazzák.

A polgári társadalomtudományok mindig a természettudományokat tekintették eszményképüknek, a megismerés szubjektumának és objektumá-

nak különválasztásával tudományos „objektivitásra" törekedtek, jóllehet épp ezzel az „objektivitásukkal" bizonyították osztályjellegüket. Marx amiatt is bírálta a klasszikus politikai gazdaságtan nagyjait, mert az emberek egymás közötti viszonyait úgy értelmezték és vizsgálták, mint a dolgokhoz való viszonyulást. A szociológia egyik megalapítója, Emil Dirkhem a legfontosabb elméleti-módszertani elvnek tekintette, hogy a társadalmi jelenségeket mint dolgokat kell vizsgálni.

A marxista elmélet a megismerés szubjektumát és objektumát egységesnek tekinti: a megismerés szubjektuma a munkásosztály, de a megismerés tárgya is a munkásosztály, pontosabban annak forradalmi harca, a fennálló világ forradalmi átalakítása. Eközben a megismerés szubjektuma nemcsak hogy nem válik el a megismerés objektumától, tárgyától, hanem csak úgy ismerheti fel igazában „a proletármozgalom feltételeit, menetét és általános eredményeit" (ahogyan Marx hangsúlyozza), ha tudatosan részt vesz a társadalmi, forradalmi harcban, tehát ha pártosan viszonyul a megismerés tárgyához Ha nem így történik, akkor, mint látni fogjuk, a marxizmus torzulásnak indul.

A *Tőke* német kiadásának utószavában, saját gazdasági tanításáról mint a politikai gazdaságtan bírálatáról szólva Marx kiemelte: „Amennyiben az ilyen bírálat egyáltalán osztályt képvisel, csak azt az osztályt képviselheti, amelynek történelmi hivatása a tőkés termelési mód forradalmi átalakítása és az osztályok végleges megszüntetése – a proletariátust."

3. A megismerés szubjektuma és objektuma közötti megjelölt viszony voltaképpen csak a másik oldala a marxizmus mint forradalmi elmélet és forradalmi gyakorlat viszonyának.

Az fontos, hogy felfedjük a marxizmus és a munkásmozgalom elválaszthatatlan és kölcsönös összefüggését, azt a kapcsolatot, melyben nemcsak a marxizmus, tehát az elmélet fejt ki hatást a munkásmozgalom gyakorlatára, hanem ez a gyakorlat is döntő módon befolyásolja az elméletet.

Amennyiben a munkásosztály, a maga élcsapata által vezérelve tevékenyen részt vesz a forradalmi gyakorlatban, amikor tehát a forradalmi gyakorlat folyamatban van, s a társadalom forradalmi helyzetbe kerül, akkor magán a mozgalmon belül és körülötte is kialakul és érvényre jut az alapvető forradalmi álláspont (s ez az álláspont, ez az alapvető életszemlélet nem egyéb, mint a *forradalom ideológiája*, forradalmi *gyakorlati-elméleti viszonyulás* a világhoz), amely lehetővé teszi *egyfelől* a marxi tanoknak mint kritikai-forradalmi tanoknak a befogadását és tolmácsolását (tehát Marx tanításának adekvát befogadását), *másfelől pedig* a marxizmusnak mint a gyakorlat forradalmi eszméinek, mint a folyamatban levő forradalmi történések elméletének továbbfejlesztését. Ebben az esetben valójában maga a forradalmi gyakorlat hozza létre a forradalmi elmé-

letet, megismerését „a proletármozgalom feltételeinek, menetének és általános eredményeinek", azoknak az ismereteknek a megszerzését, amelyek ezt a gyakorlatot tudatossá, kritikaivá és forradalmivá teszik, s amelyek továbbfejlesztik Marx tanítását.

Ebben az esetben Marx tanítása biztosítja a forradalmi irányvonalat, az elmélet és a gyakorlat irányvételét, maga a gyakorlat pedig új felismerésekkel gazdagítja a marxizmust, bővíti tartalmát, éspedig olyan mértékben, amilyen mértékben a proletariátus saját gyakorlati harcával átfogja és forradalmasítja az alapvető társadalmi folyamatokat, s új anyagi és szellemi termelőerőket (a tudományt mint alapját a termelőerőknek stb.) kapcsol be a maga harcába, átvéve a kultúra pozitív hagyományait felülkerekedik rajtuk, s a harc döntő tényezőjévé, tartalmává teszi őket.

Amennyiben viszont a proletariátust nem köti le a forradalmi gyakorlat, amikor tehát a forradalmi gyakorlat szünetel, illetve amikor az ilyen vagy olyan módon eltorzul, akkor (először is) nem értik meg és nem fogadják el Marx tanainak forradalmi lényegét – ezeket a tanokat ugyanis ilyenkor a polgári gyakorlat és elmélet horizontjának keretei közé helyezik, s ennek megfelelően Marx egységes művéből csupán egyes részeket emelnek ki és hangoztatnak, aminek következtében (másodszor) a marxizmus a polgári tudományokkal és ideológiával elvegyülve, kiegészülve „fejlődik" tovább.

Ez esetben a marxizmus elveszíti saját forradalmi lényegét és irányvételét, az „anyag" pedig, a tartalom, amivel kibővül nem a társadalmi folyamatoknak, az anyagi és szellemi termelőerőknek a proletariátus által való forradalmasítását a proletariátus felülkerekedését szolgálja, hanem beszüremlését jelenti a polgári (klasszikus burzsoá, kispolgári, etatikus, technokrata) osztálytudománynak, azoknak az ideológiai nézeteknek, melyek magukévá teszik az ilyen folyamatokat és vívmányokat, s amelyek révén az elmélet is a proletariátus alárendeltségét tükrözi e folyamatokkal és vívmányokkal szemben, ami helyzetüket egyébként a gyakorlatban is jellemzi. Így válik az elmélet mutatójává a gyakorlatnak, s a gyakorlat mutatójává az elméletnek.

Amennyiben tehát a proletariátus nem fogja át gyakorlati forradalmiságával és nem változtatja a fennállót (s ezért a fennálló fogja át őt, s kerekedik felül rajta), s amikor a marxizmus mint a proletariátus elmélete megnyílik a polgári ideológia befolyása előtt – ez az ideológia átfogja elméletét és felülkerekedik rjta. A polgári ideológia beszüremlése a marxizmusba legfőképpen is a marxizmus alapvető irányvételében jut kifejezésre, ami a marxista elmélet egységének felbomlásához vezet. Filozófiai része önállósul, s különválik benne a pozitív tudomány (pontosabban a pozitivista tudomány,) amely úgy alakul ki fokozatosan, hogy a polgári tudományok pozitivista irányzatai és a nekik megfelelő elméleti-módszertani alapelvek

megpróbálnak kapcsolatba kerülni Marx tanításának egyes tételeivel, melyeket kiszakítottak a tanok egységéből.

4. Az előbbiekben már kiemeltük, hogy a marxista valóságismeret szubjektuma a munkásosztály. A munkásosztály valójában persze csupán első és alapvető, de nem egyetlen szubjektuma ennek a valóságismeretnek. Az első ismereteket ugyanis a forradalmi gyakorlatról (a kapitalizmusban vagy a szocializmusban), annak feltételeiről, megvalósításának módjáról, szakaszos és végső céljának eléréséről a munkásosztály a forradalmi harcban való tevékeny részvételével szerzi meg. Ezek az első ismeretek képezik anyagát az elméleti, marxista feldolgozásnak, enélkül tehát a marxizmus mint forradalmi elmélet nem létezhet. A munkásosztály ilyen értelemben alapvető szubjektuma a marxista valóságismeretnek.

Ezeknek az első ismereteknek azonban elsődlegesen tapasztalati formájuk van. Ezek a tapasztalatok viszont, mint a tapasztalatok általában is (az ismeretek mindig közvetítettek), közvetlenül egy bizonyos helyzetre korlátozódnak. Az újabb, megváltozott helyzetben az ilyen közvetlen tapasztalatok nem segítenek. Emellett a tapasztalatok (szemben a tudományos ismeretekkel) mindig kritikátlanok önmagukkal szemben. Hogy az ismeretek, melyeket a közvetlen tapasztalatok tartalmaznak, használhatóvá váljanak a forradalom további alakulásában, elméleti szintre kell emelni őket. A közvetlen tapasztalatok elméleti formába való döntése mindenkor megköveteli egyrészt a különböző környezetek és alkalmak tapasztalatainak összegezését és szintézisét, másrészt pedig kapcsolatba állításukat a korábbi ismeretekkel, bevitelüket az ismeretek egy bizonyos elméleti rendszerébe. Az elméleti formába öntött ismeretek ezután visszajutnak magába a mozgalomba, a munkások tudatába, s a munkások így szüntelenül továbbképzik magukat a forradalmi ténykedésre. A forradalmi gyakorlatban szerzett tapasztalatok *elméleti megformálásának* szubjektumai nem lehetnek maguk a munkások. De nem lehetnek ezek értelmiségiek sem *mint* értelmiségiek, mert ezáltal, a munka társadalmi megosztása és a megfelelő történelmi előjogok alapján, valamint az osztálytársadalom maradványainak segítségével, az értelmiségiek mint egy adott társadalmi réteg tagjai rákényszeríthetnék érdekeiket a munkásosztályra, először mint szellemi, majd mint politikai, és végül mint bürokratikus elit. Ezt a feladatot csak maga az osztályszervezet végezheti el, amely erre fel van készülve, s amelyben az értelmiségieknek – kiknek feladatában marad a forradalmi tapasztalatok elméleti megformálása – a munkásokhoz való viszonya összhangban van a kommunisták egymás közötti viszonyainak követelményével hiszen valamennyien egy szervezethez tartoznak, egy olyan szervezethez, amely képes a munkásosztály uralmának biztosítására és érdekeinek érvényre juttatására.

Ilyenformán a marxista valóságismeret másik szubjektuma a kommunisták szervezete, a munkásosztály pártja.

Hogy ezek az ismeretek, melyeknek kiindulási pontja a munkásosztály forradalmi tapasztalata, s amelyek a kommunisták szervezetén belül válnak elméletté, átfogó tudományos formát kapjanak (a fogalmak, a kategóriák, az elmélet, a módszerek tisztázásával), színre lép a harmadik szubjektum, az értelmiségi, a kommunista tudományos dolgozó. Ő az, aki végleges formába önti a marxizmust mint tudományos valóságismeretet.

5. A marxizmusnak mint a szocialista forradalom elméletének három *ismereti szintje* van. Ezek: a filozófia, a gazdaságpolitika és a szocialista forradalom szűkebb értelemben vett elmélete.

A filozófiai szintet Marx felfogása képezi a materializmusról, a dialektikáról és az emberről mint természeti, társadalmi és történelmi lényről (ami magába foglalja az ember gyakorlatát, elidegenülését, szabadságát, tudatformáit is stb.). A filozófiai szint „Marx tanainak az az elméleti fundamentuma, amely egyrészt ezt a tanítást szüntelenül elhatárolja a polgári eszméktől (azoknak pozitivizmusától, pragmatizmusától, idealizmusától, materializmusától, utópizmusától stb.), másrészt pedig megakadályozza torzulásait, azt, hogy elveszítse meghatározó jellegű humanista dimenzióit (ami azután olyan irányban hatna, hogy az egész mozgalmat egyetlen mozzanata, például gazdasági, politikai stb. célkitűzései alá rendeljék)." Ez az elméleti fundamentum azonban csak úgy töltheti be szerepét, ha „megszűnik" a politikai gazdaságtan bírálatában és végül a (rá alapozódó) forradalmi elméletben. Itt a hegeli értelemben vett „megszűnésről" van szó, az „aushaben"-ról – ami azt jelenti, hogy a filozófiai fundamentum a maga önálló létében szűnik meg (mint különálló, önmagán alapozódó, klasszikus filozófiai formában kialakult marxista filozófia), de ugyanakkor egész tartalmával beépül a politikai gazdaságtan bírálatába és a forradalom elméletébe, épp a már említett két funkciójának teljesítése érdekében. Hogy ezt a filozófiai fundamentumot tanulmányozni tudjuk, annak érdekében természetesen el kell vonatkoztatnunk a gazdaságpolitikai elemzésektől és a forradalom vizsgálatától, tehát viszonylagos elkülönültségében – mint marxista filozófiát – kell tanulmányoznunk, hiszen más dolog a tanulmányozás és a fejtegetés, és megint más magának a dolognak a léte.

A második szintet Marx gazdaságpolitikai tanai adják meg, melyeket elsősorban a *Tőke* tartalmaz. A munka kategóriája az a központi kategória, amely összeköti egymással az első és második szintet.

A gazdaságpolitikai témák tanulmányozása során mindenkor szem előtt kell tartanunk, hogy milyen értelmezést adott Marx a maga gazdasági tanainak, mindazokat egységesen a politikai gazdaságtan bírálatának nevezve. Voltaképpen a gazdasági kategóriák és viszonyok, a törvény-

szerűségek és ellentmondások a dolgok mozgása mögött mindig – úgy, ahogyan azt Marx tette – fel kell fedeznünk az embereket, az osztályokat, tevékenységüket és kölcsönhatásaikat, s meg kell ismernünk az okokat, a folyamatokat és mechanizmusokat, amelyek folytonosan oda vezetnek, hogy „az emberek közötti adott társadalmi viszonyok folytonosan a dolgok közötti viszonyok fantazmagórikus formáját öltik magukra."

A politikai gazdaságtan bírálata elvezet a harmadik ismereti szintig, a szocialista forradalom szűkebb értelemben vett elméletéig, éspedig három komplex témán keresztül (ezek: a gazdasági alap és a politikai fölépítmény; a társadalmi-gazdasági alakulatok korszakai és a szociális forradalmak korszaka; valamint az osztályharc), melyek még gazdaságpolitikai jellegűek, de ugyanakkor már nem azok, hiszen a társadalmi struktúrák egészét (a társadalom minden szféráját) és annak átalakulását is magukba foglalják.

Mindaz, amit az első két szint tartalmaz, voltaképpen csak egy sajátos előtanulmány magának a szocialista forradalom elméletének kifejtéséhez. Az egész marxizmus, mint már említettük, nem egyéb, mint az osztálytársadalom és a tőkés világ forradalmi átalakításának elmélete egy osztálynélküli, kommunista közösséggé. A marxizmus nagyobb része azonban (nagyobb része *tisztán tárgyi szempontból*), mindenekelőtt annak filozófiai és gazdaságpolitikai tartalma olyan elemzésből és bírálatból áll, ami megalapozza és következetesen levezeti a forradalom eszméjét – s amikor ez megtörtént, amikor a forradalom mint a modern világ immanens folyamata mutatkozik meg, akkor is be kell még mutatni e világ érzékfelettiségét. S ez ekkor már egyidejűleg szintézise is az előző tudásnak és az új ismereteknek a forradalmi mozgalomról (az előkészített osztályharcról) mint tudatos forradalmi gyakorlatról, az egész átalakulásról, amely kiterjed az egész történelmi korszakra, annak mindennemű viszonyára, törvényszerűségére és ellentmondására.

Ezért a forradalom így értelmezett elméletét nem tekinthetjük merő stratégiának és taktikának a forradalmi harcban, ami a harc szubjektumainak megadja a harc programját, céljait, formáit és módszereit stb. Nem tekinthetjük tehát alkalmazott tudománynak (amely – mert alkalmazott – mindig alacsonyabb rangú és jelentőségű) a politikai szférában – noha gyakran ennek akarják tekinteni. Aki azonban így gondolkozik, az nem értette meg a marxizmust.

A MARXIZMUS IRÁNYVÉTELE

6. A forradalmi gyakorlat (vagy annak hiánya, pontosabban a munkásmozgalom opportunista, *forradalmiatlan* gyakorlata) és általában a történelmi valóság mindenkor, ma is hatást fejt ki Marx tolmácsolására és a

marxizmus fejlődésére, mégpedig mind a marxizmusnak mint a forradalmi gyakorlat kritikai értelmezésének alapvető forradalmi jellegére, forradalmi irányvételére (vagyis mind a marxizmus forradalmi gyakorlatára, forradalmi elméletére és ezeknek kölcsönös viszonyára), mind pedig a marxizmus „anyagi" tartalmára, az egyes kérdések tolmácsolására és hangsúlyozására, egyes vontakozásainak, témáinak elhanyagolására, arra, hogy tévesen felvetett kérdéseket tegyenek marxista vizsgálódás tárgyává, továbbá hogy Marx tanításának egyes részeit különválasszák, más részeit pedig figyelmen kívül hagyják – miközben egyik és a másik eljárás is a marxizmus megbontásához vezet, mert tiszta filozófiává és tiszta tudománnyá különíti el.

A gyakorlat hatása, pontosabban a munkásmozgalomnak és az osztályerők általános viszonyának hatása a marxi eszmék tolmácsolásában és a marxizmus fejlődésében, a munkásmozgalom és a marxizmus eddigi történetében három egymástól eltérő irányzatot hozott magával a marxizmusban (a marxi eszmék nekik megfelelő magyarázataival): a pozitivista az absztrakthumanista és a forradalmi irányzatot.

Vizsgáljuk meg előbb is a két alapvető különbséget a háromféle marxista irányzaton belül, melyek a modern munkásmozgalomban és körülötte ma is éreztetik hatásukat.

A marxizmus pozitivista irányzata nem visznyul kritikailag a fennállóhoz (a tőkés, illetve a szocialista társadalomhoz), s így nem is visz bele forradalmi változásokat. A gyakorlati ténykedés ezen az irányzaton belül (s ez a ténykedés teljes mértékben megbékél a bürokratizmussal és a technokratizmussal, hiszen a marxizmus pozitivista értelmezése a munkásmozgalom bürokratikus és tehno-bürokratikus erőinek ideológiája a szocializmusban) prakticizmusra, pragmatizmusra és „reálpolitikára" korlátozódik. A marxizmus absztrakthumanista irányzata bírálólag viszonyul a fennálló társadalomhoz. Ez a bírálat azonban megelégszik a megállapításokkal, pontosabban a jelenségek értékelésével („ez jó, ez nem jó, ez szocialista jellegű, ez nem" stb.); tehát nem mutat rá a forradalmi útra, amely a szocialista célok felé vezet. Az osztály-forradalmi irányvétel nemcsak hogy bírálólag viszonyul a fennállóhoz, hanem felfedi a forradalmi átalakulás útját is, amely mindenkor a munkásosztály végső, történelmi céljainak megvalósítása felé vezet.

A marxizmus a forradalmi tényezők két csoportját ismeri. Egyik csoportba tartoznak az objektív tényezők, a társadalmi-gazdasági törvényszerűségek és ellentmondások, valamint a termelőerők; a másikba pedig a szubjektív tényezők: a munkásosztály, illetve annak forradalmi gyakorlata és a munkásosztály szervezete. A marxizmus pozitivista irányzata szerint maguk az objektív tényezők is elegendőek a forradalom elindításához és kifejlődéséhez, a szocializmus megvalósulásához („békés átmenet"

a kapitalizmusból a szocializmusba, a szocializmus önmagától való újratermelődése). Az absztrakthumanista irányzat ezzel szemben szinte teljes egészében tagadja az objektív tényezők hatását (ezért hanyagolják el a gazdasági törvényszerűségek figyelembevételét), s úgy vélik, hogy a forradalomhoz (a szocialista fejlődéshez) elegendő a forradalmi tudatosság, akarat és akció. Az osztály-forradalmi irányvétel a forradalmi fejlődést (a kapitalizmuson és szocializmuson belül egyaránt) úgy fogja fel, mint a szubjektív és objektív forradalmi tényezők dialektikus egységének eredményét.

De ezen felül is mondanunk kell még valamit a marxizmus pozitivista és absztrakthumanista értelmezéséről.

A marxi eszmék pozitivista tolmácsolása, s ennek megfelelően a pozitivista irányvétel a marxizmus fejlődésében háttérbe szorítja a marxizmus forradalmiságát, forradalmi irányvételét (vagyis tagadja a marxizmust mint a forradalmi gyakorlat forradalmi elméletét), mégpedig azáltal, hogy a marxizmust pozitivista filozófiára és pozitivista tudományra tagolja.

A marxizmuson belüli pozitivista irányvételű tudomány nem egyéb, mint apologetikus viszonyulás a valósághoz. Ez a viszonyulás elsősorban az ilyen tudományok alapvető funkciójában jut kifejezésre; a társadalmi fejlődés törvényszerűségeit ugyanis mint objektív entitásokat vizsgálják, mintha a szubjektív emberi cselekvést úgy határozhatná meg, hogy az lehetővé tegye e törvényszerűségek szabad, zavartalan megvalósulását.

Ezek a tudományok, akárcsak a polgári tudományok a vulontarizmus és a szubjektivizmus között feszülnek (hiszen végső értelmükben gondolatilag annak az aktivizmusnak, szubjektivizmusnak és antropocentrizmusnak a vonalán helyezkednek el, amely már Hobbes és Descartes révén alapjává vált a polgári gondolkodásnak és világszemléletnek), másrészt pedig az objektivizmus és a világhoz való konteplatív viszonyulás között ingadoznak, ami egyre inkább jellemzőjévé válik a modern polgári tudományoknak.

Az ilyen társadalomtudományokat és magát a filozófiát mint a legáltalánosabb tudomány megvalósulását ugyanaz az alapvető ellentmondás jellemzi, ami a polgári gondolkodásnak is sajátja: amikor át akarja fogni a konkrétat, magát a tartalmat, akkor a világot csak parciálisan fogja fel és vizsgálja, amikor pedig teljességre, a világ egészének átfogására törekszik, akkor elvonttá, üressé válik (hasonlóan a sztálini diamat kategóriájához vagy a funkcionalista szociológia fogalmaihoz).

A marxizmus pozitivista magyarázására mindenekelőtt mégis az jellemző, hogy nem képes felfogni és elfogadni valóságként, elméleti kategória gyanánt a forradalmi gyakorlatot. Ezért a marxizmus pozitivista értelmezésének minden változata kezdettől fogva egészen máig azon az állásponton van, hogy a kapitalizmusból a szocializmusba való átfejlődés,

illetve a szocialista fejlődés az objektív törvényszerűségek hatása alatt, tehát saját automatizmusánál fogva megy végbe. Ennek megfelelően a társadalmi vívmányok és általában a társadalom tanulmányozását kizárólag a társadalmi struktúrák álláspontjáról közelíti meg (s e struktúrákon belül az emberek a maguk tudatával, érdekeivel stb. egészen eltünnek); ezért lehetséges például a pozitivista módon tolmácsolt marxista tanítást a társadalomról összekötni a funkcionalista elemzéssel mint a polgári szociológia uralkodó irányzatával az angolszász országokban stb.

Csak ez igazolhatja a II. Internacionálé reformistáinak – és a modern szociáldemokrácia reformistáinak – tételét arra vonatkózólag, hogy a kapitalizmus egyszerűen az objektív mozgás logikájánál fogva elkerülhetetlenül belenő a szocializmusba. Ennek alapján állította Sztálin is, hogy a hatalom kivívása és a kisajátítók kisajátítása után (a „lentről" jövő forradalommal, Sztálin szerint) a szocializmus maguknál az objektív szocialista törvényszerűségeknél fogva, ezeknek természetes logikája alapján a kommunizmus irányában fejlődik (az embereknek csupán egyre többet kell dolgozniuk, hogy egyre többet termeljenek és növeljék a társadalom anyagi gazdagságát), majd az automatikus szocialista fejlődésnek ezt a tézisét Rozental („Marxista dialektikus módszeresség"), Jovcsuk, s mint valami futószalagon, egy egész sor más szovjet teoretikus részletesen is feldolgozta. Nálunk a marxizmus pozitivista tolmácsolásának elemei szintén felfedezhetők azokban a felfogásokban, melyek szerint a szocializmus inherens, emberektől független, objektív törvényszerűségei alapján önmagától újratermelődik, s amelyek kiindulópontként szolgálnak az árutermelés és több más nagy jelentőségű, a szocialista fejlődés szempontjából fundamentális kérdés vizsgálatánál. Végezetül a strukturalizmus mint a marxizmus pozitivista értelmezésének legújabb szcientista változata, a társadalmi struktúrák előtérbe helyezésével (a megfelelő absztrakt explikatív elméleti modellek segítségével) képtelen megérteni és magábafogadni a forradalmi gyakorlatot, nem képes azt forradalmi történelmi kezdeményezéssé fejleszteni (s ezért, akárcsak a polgári szociológia, nem tudja áthidalni a szakadékot az úgynevezett szociális statika és az úgynevezett szociális dinamika között, illetve a szinkrónia és a diakrónia között, míg másfelől a gazdasági determinizmus elemeit is magában hordozza).

E pozitivista irányzat révén a marxizmus megszűnik a forradalom előfeltétele és terméke, fegyvere lenni – ehelyett azoknak a tudományágaknak az összesítéséve válik, amelyek a fennállót vizsgálják, magyarázzák és indokolják, a sztálinista változatban pedig a vulgáris apologetika jellegét ölti magára.

Ahogyan a marxizmus pozitivista értelmezése esetében a benne tartalmazott pozitivizmus magán viseli annak a pozitivizmusnak a leglényegesebb vonásait, amely mint polgári ideológia alakult ki és fejlődött, ugyan-

így az absztrakthumanista viszonyulás a világhoz, melyet a marxizmus absztrakthumanista értelmezése hordoz magában, számos döntő sajtosságát tartalmazza a világhoz való általános absztrakthumanista viszonyulásnak.

Az absztrakt humanizmus elsősorban is meghatározott kritikai viszonyulás a valósághoz, éspedig olyan viszonyulás (a jelenlegi élethez), amely azonos a vele való szembehelyezkedéssel az elképzelt humanista ideálok álláspontjáról, noha ezek az ideálok nincsenek visszavezetve a valóság reális lehetőségeire, s épp ennélfogva, ebből a kiindulási pontból eredően nem képes felfedni a fennálló forradalmi tagadásának valóságos, reális útjait, az elképzelt ideálok valóra váltásának reális útjait.

A marxizmus absztrakthumanista értelmezése az általánosan megfogalmazott kommunista *célokból* indul ki mint saját ideáljaiból, melyek mint álláspontok (és mint kritériumok) szolgálnak számára, tehát amelyekről megítéli (pontosabban: értékeli) és bírálja a valóságot; eközben az ilyen beállítottságú marxizmus nem ismeri meg és nem jelöli meg az áhitott célok megvalósításának útjait, nem fedezi fel a dialektikus közvetítést a fennálló és a jövőbeli között, ami a kommunizmust a célok és az utak dialektikus egységévé avatja, s ami e célok felé vezérel, miáltal egyáltalán elérhetővé válik (nem pedig az utópiák számát növeli).

Lukács György ezzel kapcsolatban többek között a következőket írja neves *Történelem és osztálytudat* c. művében: „...amennyiben egy cél, amelyet el kell érni, még megközelíthetetlen távolságban áll, a különösen messzire látók bizonyos fokig még világosan felismerhetik magát a célt, annak lényegét és társadalmi szükségszerűségét. Arra azonban mégiscsak képtelenek, hogy tudatosan konkrét lépéseket tegyenek a cél irányában, s hogy konkrét eszközökhöz jussanak, melyek – esetleg – annak a célnak a pontos megértéséből fakadnának. Dehát az utópisták is pontosan felismerhetik a tényállapotot, amelyből ki lehet indulni. Ami merőben utópistává teszi őket, az az, hogy ezt csupán mint tényt ismerhetik fel, vagy legfeljebb mint problémát, amit meg kell oldani, miközben nem jutnak el annak megértéséig, hogy éppen itt, magában a problémában van megadva a megoldás és annak útja is".

Pontosan ennél a ténynél fogva a marxizmus absztrakthumanista tolmácsolói mint ahogyan nem képesek az adott valóságban, a fennállóban felfedezni a forradalmi irányzatokat és lehetőségeket, s e lehetőségek valóra váltásának útjait – akár tudatában vannak ennek, akár nincsenek tudatában – a fő láncszemeket (ahogyan Lenin mondja) gyakran összeütközésbe hozzák ezekkel a forradalmi irányzatokkal és lehetőségekkel.

Mint már hangsúlyoztuk, az absztrakthumanisták kiindulási pontjául szolgáló eszmények nem a valóságból vannak levezetve, tehát az ideálok és a valóság különállóak. Ezáltal az absztrakt humanizmus voltaképpen

különválasztja a valóságból a lényeget, a valóság igazságát, úgy vélekedvén hogy eszméje ezt a lényeget, ezt az igazságot tartalmazza, noha a valóság ezzel az elkülönítéssel a jelenségek, a tények, a tapasztalatok világára fokozódik le. Ennek következtében az absztrakthumanista eszmék és a valóság elkülönülése az absztrakt humanizmus szempontjából úgy mutatkozik meg, mintha a világ jelenségei különültek volna el az igazságtól, illetve a világ lényegétől.

Az absztrakthumanista eszméknek azonban, minthogy alapvető céljuk a valóság bírálata, s minthogy a valóság bírálata céljából is fogantak, mégiscsak bizonyos kapcsolatot kell teremteniük a valósággal. Ezeknek az eszméknek ugyanis a valóság képezi a bírálat tárgyát, s ilyenképpen a valóság mint az absztrakthumanista kritika tárgya úgy szolgál, mint eszméik átgondoltságának, igazságosságának bizonyítéka.

Ez a valóság azonban, mint már láttuk, az absztrakthumanisták felfogásában a jelenségek, a véletlenek, a tények világára, tehát a tapasztalati valóságra korlátozódik.

Így az absztrakthumanista kritika valójában a véletlenszerű jelenségek, a tapasztalati lét világa felé irányul – a valóság pedig, melyet az absztrakt humanizmus megfosztott a maga lényegétől, úgy áll bosszút rajta, hogy a maga absztrakcióinak piedesztáljáról kénytelen kezet nyújtani a vulgáris empirizmusnak. Ez a gyakorlat és az elmélet, a jelen és a jövő kapcsolatának formája, ami magából az absztrakt humanizmus jellegéből fakad, s ami annál nagyobb mértékben jut kifejezésre, minél nagyobb mértékben vesznek részt az absztrakthumanisták a társadalmi-politikai gyakorlatban.

Ezzel még egy ellentmondást fedeztünk fel az absztrakthumanisták álláspontjában. Ez az álláspont, mint már említettük, úgy alakul ki, hogy az adott valóság elképzelt lényegét, valójában igazságát mint absztrakthumanista eszményt választják külön – miközben ezek az eszmények a valóságban, az empirikus létben keresik a maguk igazolását, a maguk igazságát. Így válnak ezek az eszmék az empirikus lét igazságává, az empirikus lét pedig igazságává ezeknek az eszméknek.

Az államjog hegeli filozófiájának bírálata c. írásában Marx klasszikus módon bizonyította be, hogy a világ különválasztása eszmékre és magára a valóságra, valójában Hegel absztrakt konstrukciója, spekulációja elkerülhetetlenül elvezet – ahogyan Marx mondja – „az empíria spekulációvá és a spekuláció empíriává való átalakulásához", illetve ennek „szükségszerűen az az eredménye, hogy az empirikus létre kritikátlanul úgy tekintünk, mint valami ténylegesen igaz eszmére."

Lukács György *Moses Hess és az idealista dialektika problémái* c. írásában ezt írja:

„Minden elvont utópiának ennélfogva éppen azokon a helyeken kell

a legnagyobb engedményeket megtennie a felületes empíriának, ahol az a legelvontabb és a legirreálisabb. A ténylegesen dialektikus realizmussal ellentétben az absztrakt utópizmus kényszerűen reakcióssá válik, mert szükségszerűen abszolutizálja a jelen átmeneti formáit, a jelen ilyen pillanataira rögzítve a fejlődést. Ezt az összefüggést Rouriex-nál és Prodhonnál is tanulmányozhatjuk."

A valóság és az elképzelt ideál különválása, ami alapját képezi az absztrakthumanista felfogásoknak, a marxizmus absztrakthumanista tolmácsolásának egyes eseteiben transzformálódik, éspedig úgy, hogy az elképzelt ideált megpróbálják beépíteni egy elképzelt világba, a valóság állítólagosan elidegenedett övezeteibe, illetve elemeibe. Minthogy azonban magát a valóságot már előbb antidialektikusan két világra, egy elidegenedett és egy nem elidegenedett világra osztották fel, így a valóság is különválik a munka, a kényszer és a szabadságnélküliség, valamint az öntevékenység, az alkotás és a szabadság világára.

Ilyen szemszögből nem látszik, hogy egyrészt az öntevékenység a munkával dialektikus egységben jelentkezik, másrészt pedig hogy a munka közvetít az ember önálló tevékenységének felszabadításában, illetve a munka öntevékenységgé való átalakulásában, ahogyan Marx mondja a *Német ideológiában*. Ebből ered például az a felfogás, hogy az árutermelés csak deformálja a szocializmust, vagyis az a felfogás, hogy az árutermelés és az önigazgatás ellentmondásában nem állhat fenn dialektikus egység.

Ebből is kiderül, hogy a marxizmus absztrakthumanista értelmezésében a zavar központi kérdése a munka. Minthogy épp a munka az az alapvető, döntő fontosságú terület, amely a szocializmus szempontjából sorsdöntő jelentőségű, illetve minthogy a forradalom ezen a területen az átmeneti időszak legalapvetőbb, meghatározó jellegű forradalmi folyamata, a megfelelő dialektikus közvetítés pedig a legalapvetőbb dialektikája ennek az időszaknak, e kérdés, a munka problémájának meg nem értése különösen nagy jelentőségű a szocializmus humanisztikus problémáinak elkülönülésében.

Ez a meg nem értés elsősorban a munka kérdésének lebecsülésében jut kifejezésre, de abban is, hogy a szocializmus humanisztikus problémáit (az általános emberi és a politikai szabadság, a demokrácia stb. kérdését) elkülönítik a munkától, illetve abban a kísérletben, hogy ezt a kérdéskört a munka területén végbemenő dialektikus közvetítéstől függetlenül oldják meg.

Ennek megfelelően a kommunista célokat gyakran elkülönítik a munkásosztály reális (közvetlen és történelmi) érdekeitől, és általános emberi ideálokká transzformálják őket. Emiatt a munkásosztály forradalmi harca elveszíti konkrét történelmi dimenzióit, elsősorban is osztályjellegét – egyszóval nem értik meg a kommunizmusért folyó harc osztályjellegének

és általános emberi célkitűzéseinek viszonyát. Habár a kommunista céloknak, pontosabban a munkásosztály érdekeinek transzformálása általános emberi ideálokká meghatározott transzcendenciót hordoz magában, ami az adott körülmények bírálatát is jelenti, ez a transzformáció mégis azokat a konkrét társadalmi feltételeket fejezi ki, melyek között létrejött. Emlékezzünk például Marx elemzésére a francia liberalizmus transzformációjáról, mely a valóságos osztályérdekeken alapult, egész pontosan „a francia polgárság anyagilag motivált akaratmeghatározásának" transzformálódására „*tisztán* önmeghatározta ‚szabad akarattá', önmagától és önmagáért való akarattá" Kant filozófiájában – arra az elemzésre, mely a *Német ideológiában* található.

A marxizmus absztrakthumanista koncepciója az elidegenedés kategóriáját helyezi a figyelem központjába, egészen más értelmet adva neki, mint Marx tette. Ez a kategória Marx számára történelmileg feltételezett jelenség, és ő így is vizsgálta. A marxizmus absztrakthumanista irányzatában az elidegenedést úgy fogják fel, mint valami történelmen kívüli jelenséget nem értik meg mint Vanja Sutlić mondja, hogy „nem a történelem adatott az elidegenedéstől, hanem az elidegenedés a történelemtől." Az elidegenedést ugyanis úgy értelmezik és vizsgálják, mint valami „condition humanae"-t, mint állandó emberi sorsot (amivel Marx vissza akart vágni Hegel apriorizmusáért és eszencializmusáért). Az elidegenedésnek ezt az értelmezését, amit Marxnak akarnak tulajdonítani (hogy beépítsék a filozófiába), az elidegenedés filozófiai fogalmának tekintik – a munka elidegenítését (amiről Marx beszél) gazdasági elidegenedés elnevezéssel (noha Marx nem adott ilyen meghatározást az elidegenedésre) úgy mutatják be, mint az elidegenedés egy fajtáját, ami az elsőből az általánosból, történelmen kívüliből (valójában a filozófiaiból) következik. Itt épp az történik, amiért Marx a filozófusokat bírálta a *Német ideológiában*: feltevés szerint meghatároznak egy fogalmat amit nem a valóságos történelmi viszonyokból vezettek le, s azután ebből a fogalomból vezetik le az emberek közötti viszonyokat.

Ezzel kapcsolatos az a törekvés is, hogy Marx egész tanítását valamilyen filozófiai antropológiába építsék bele, amit a filozófia egyik klaszszikus ágaként értelmeznek.

Amíg a marxizmus pozitivista irányzata nagyobbára a munkásmozgalmon belül jelentkezik és fejlődik (kifejezést adva legfőképpen is e mozgalom forradalmiatlanságának vagy elégtelen forradalmiságának), a marxizmus absztrakthumanista irányzata vagy az értelmiségiek (elsősorban a humanisztikus irányvételűek) körében jelentkezik a munkásmozgalom peremén és azon belül, azoknak az értelmiségieknek a körében, akik elfogadták Marx tanait és a munkásosztály forradalmi harca mellett foglaltak állást, de akik ebben a harcban *gyakorlatilag* nem vesznek részt (különböző

okoknál fogva – gyakran nem a maguk hibájából, mint például a sztálinizmus esetébn amely megakadályozta őket forradalmi ténykedésükben), vagy pedig a haladó polgári gondolkodók körében, akik az absztrakt humanizmus valamelyik változatából kiindulva, az igazság után kutatva eljutottak Marx humanisztikus problémáiig, s ilyen vagy olyan módon magukévá tették eszméit.

Az absztrakthumanizmus mint a humanisztikus értelmiség legautentikusabb világszemlélete, meghatározott feltételek között a legfőbb utat jelenti, melyen a humanisztikus értelmiségiek, alapvető ténykedésüknek megfelelően megközelítik a marxizmust és a forradalmi munkásmozgalmat. Hogy ezt követően csatlakoznak-e a munkásmozgalomhoz, s hogy „felcserélik-e" a marxizmus absztratkhumanista értelmezését a forradalmi felfogásokkal, az jórészt magától a *mozgalomtól* függ.

A marxizmus absztrakthumanista irányvétele az utóbbi évtizedekben nagy fejlődést ért meg mint sajátos ellenakció is, a marxizmus sztálinista változatú pozitivista deformációjával szemben. Életrevalóságát és fejlődését tehát a munkásmozgalmon belüli „hivatalos" marxizmus gyöngeségeinek köszönheti.

A MARXIZMUS TANULMÁNYOZÁSÁNAK ÉRTELME

7. Amikor a marxizmus tanulmányozásáról van szó, vagyis a marxista továbbképzéséről, eleve el kell vetnünk egy követelést, amellyel nagyon gyakran találkozhatunk, amikor a marxista képzés programjának összeállításáról van szó. Arról a helytelen beállítású követelésről van szó, amely az időszerű, vagyis a konkrét programot helyezi előtérbe, s ily módon voltaképpen a szocializmus problémáinak elméleti-marxista megközelítése és tanulmányozása ellen irányul.

Ezt a követelést az utóbbi években egy olyan koncepciójú eszmei-politikai képzés elégítette ki (képzés, melyet úgy állítottak be, mint marxista képzést, mert a marxizmust hivatalosan csak úgy lehetett a háttérbe szorítani, hogy marxista elmélettné nyilvánították azt, ami nem az volt), amelynek keretében a képzés tárgyát és módszereit a társadalmi történések fenomenológiájának kifejtésére szűkítették le, pontosabban az időszerű politikai határozatok és intézkedések tartalmának ismertetésére, s a társadalmi élet egyes területeinek intézményesített mechanizmusát a szocialistaellenes ténykedések ilyen vagy olyan jelenségeit stb. tanulmányozták.

Ennek a koncepciónak többféle forrása van. Újratermelődésében jelentős szerepet tölt be a prakticizmus és a pragmatizmus, ami nagymértékben észlelhető sok környezetben, a mindennapi politikai életben és ténykedésben. Ez egyben összetevő részét képezi a bürokratikus-technokrata

felfogásoknak arra vonatkozólag, hogy kinek milyen tudásra van szüksége; a társadalmi beosztás, funkciók és hatalom hierarchiájának nagyon is megfelel a tudás hierarchiája. A bürokratáknak és technokratáknak általános műveltség kell, mert nekik áttekintésre van szükségük, hiszen ők gondolkoznak és határoznak mindenben stb. A munkások és dolgozó emberek számára elég a részleges tudás is, a jelenségek és intézményes formák ismerete és megértése, de mindenekelőtt a konkrét, gyakorlati utasítások ismerete, hiszen a bürokratikus-technokrata koncepción belül rájuk csak a részfeladatok végrehajtásának szerepe hárul.

Már a fiatal Marx is felfedezte a tudás hierarchiáját, ami szoros tartozéka a bürokráciának. A bürokráciáról írva, kiemelte: „Hierarchiája *a tudás hierarchiája*. A csúcsok az alsóbb körökre támaszkodnak, ami az egyedi tudást illeti, az alsóbb körök viszont a csúcsokra bízzák azt, ami általános, és így ámítják egymást kölcsönösen."

A gyakorlati tudás követelményét (noha valódi értelmében ez nem is tudás – inkább nevezhetnénk információnak, utasításnak stb.) gyakran támasztják alá azzal a tézissel, hogy ezt igénylik az emberek a bázisban. És jönnek az argumentumok, hogy például: az emberek mégiscsak a bázisban ismerik legjobban az életet és azt, amire szükségük van, tehát ők maguk a legelhivatottabbak saját továbbképzési programjuk összeállítására; az ideológiai, illetve elméleti képzés programjának ki kell elégítenie a dolgozó emberek érdeklődését és igényeit; a kezdeményezést a bázisra kell bízni; az eszmei-politikai továbbképzés rendszerének demokratizálódásáról van szó stb. Ez az érvelés azonban szem elől téveszti, hogy abban az általános társadalmi és politika helyzetben, amelyet a prakticizmus és a pragmatizmus jellemez – igen jelentős, sőt helyenként uralkodó a techno-bürokratikus irányzatok és erők hatása, a liberalizmus, a kispolgáriasság előretörése, a marxizmus hiánya stb. – s ennek megfelelően a társadalom bázisa sem immunis mindezekkel a negatív jelenségekkel és fogyatékosságokkal szemben. A pragmatizmus és a prakticizmus a bázisban néha még erőteljesebb is, s nagyon nehéz leszámolni vele. A kispolgári felfogások is rombolólag hatnak a bázisban, kiváltképpen amikor az elméleti képzéshez való viszonyulásról van szó. A kispolgári ideológia olyan irányban hat a széles néprétegek körében, hogy csökken az érdeklődés minden iránt, ami *általános*, s mélyreható depolitizációt végezve, az elméletet visszaszorítva kedvező feltételeket teremt a techno-bürokratikus erők támadásának.

Mindezt figyelembe véve az a véleményünk, hogy az említett érvek, amelyek az eszmei-politikai, elméleti továbbképzést illetik, jórészt ugyanannak a liberalizmusnak a termékei, amelyet a gazdaság és a politika szférájában felfedtünk és oly kitartóan bírálunk.

És végezetül, az eszmei – illetve a marxista – képzés prakticisztikus

koncepciója, amiről beszélünk, összefüggésben állt a marxizmusnak, illetőleg a marxista tudományos gondolkodásnak az egyes társadalomtudományokból való visszaszorításával is. Gondolunk itt mindenekelőtt a polgári pozitivizmus erőteljes előretörésére (ami nemcsak a módszerek és irányzatok tekintetében nyilvánult meg, hanem még inkább az egyes polgári elméletek és fogalmak, egész modellek átvételében), ami egyebek között oda vezetett, hogy csak azt vegyük és értelmezzük tudománynak, ami a jelenségek világába tartozik és ami ezekből következik, s így a tudomány egyáltalán nem bocsátkozhatott a lényeg, a törényszerűségek, az ellentmondások világának vizsgálatába. Ennek megfelelően a tudomány (mind a politikológia és szociológia, mind pedig a gazdaságtudomány) szerepe a kérdések kifejtésére, a meghatározott intézmények és intézményrendszerek, hatóeszközök, modellek, szabályozó rendszerek formáinak és működésének deskripciójára, az egyes tevékenységek irányítására, a gyakorlati utasítások kidolgozására korlátozódott, elméleti téren pedig olyan értelemben empírikus kutatásokra szorítkozott, melyek csupán elszigetelt tényekről nyújthattak tájékoztatást.

A piacgazdaság fogalmának, ami az utóbbi években nemcsak a politikai, hanem a tudományos publicisztikába, és az úgynevezett professzoriális tudományokba (tudományos tanulmányokba és egyetemi tankönyvekbe) is belopta magát, pontosan ilyen *gnoszeológiai* alapja van. Ahelyett, hogy a gazdaság jellegét a termelés módja alapján (ami annak *lényegét* teszi) határoznák meg, a csereviszonyok – a piac – szerint mutatják be és definiálják (noha az csak felszíni jelenség, csupán következmény). A klasszikus polgári gazdaságtant Ricardo ismertette meg ezzel a disztinkcióval, a mai polgári gazdaságtan azonban nagyobbára apologetikus jellegű, s ezért azon a szinten áll, amelyet Marx vulgáris gazdaságtannak nevezett.

Érthető, hogy amikor a tudományban a pozitivista, nemmarxista irányzatok és koncepciók kerülnek előtérbe, akkor ezek az oktatási rendszerbe is beszüremlenek, s ennek megfelelően például a gazdasági vagy a politikai rendszer elmélete a rendszer intézményeinek, illetve azok működésének leírására korlátozódik.

Alá kell itt húznunk, hogy szilárd meggyőződésünk szerint mindez nem tartozik abba a témakörbe, amit tudnunk, pontosabban szólva, amit ismernünk kell. Arra persze szükség van, hogy továbbfejlesszük minden olyan irányú ténykedésünket, amelynek az a célja, hogy a dolgozó emberek megismerjék politikai és gazdasági rendszerünk intézményeit, tevékenységük módját, a folyamatban levő politikai és gazdasági folyamatokat, intézkedéseket. A kellő tájékozottság hiánya ezen a téren csak gyöngítheti egész önigazgatásunkat. Ez azonban más dolog, és megint más az, ami a marxista elmélet megismerését illeti. Ha nem akarjuk elismerni a tudás hierarchiáját (ami mindig eredménye, de tényezője is a társadalmi

helyzet és külön a politikai befolyás hierarchiájának), akkor mindenáron és folyamatosan elő kell mozdítanunk, hogy a munkások ne csak a politikai és gazdasági rendszer fennálló intézményeit ismerjék meg, hanem azt is, hogy milyen törvényszerűségek, ellentmondások, társadalmi folyamatok indokolják a szóban forgó intézmények létjogosultságát; nem csupán a szocialistaellenes jelenségek, vagy a szocialista fejlődés problémáinak ismertetésével kell törődnünk, hanem azoknak okait, forrásait és túlhaladásuk útjait is fel kell tárnunk; nem elég, ha csak az időszerű politikai intézkedéseket és gazdaságpolitikai irányzatokat magyarázzuk meg, mert azt is tudni kell mindenkinek, hogy miért épp ilyen intézkedéseket foganatosítottunk, miért épp ezt a politikai irányzatot követjük, s nem egy valamilyen másikat. Mindezt képtelenség megtenni a marxista elmélet, a marxizmus tanulmányozása nélkül.

8. Mindezek után már világosabban szólhatunk a marxizmus tanulmányozásának értelméről.

A marxizmus mint elmélet nem adhat feleletet minden olyan konkrét kérdésre, ami a mindennapi életben felvetődik előttünk, s nem nyújthat kész megoldást minden gyakorlati helyzetben. Ezeket a feleleteket és megoldásokat csak a gyakorlatban, a gyakorlat alapján találhatjuk meg.

Csakhogy erre – s ez a döntő a kérdésben – nem minden gyakorlat alkalmas, hanem csak az, amelyet a marxista elmélet vezérel, amely tehát – mint Marx mondja – a la hauter de principe. Akik nem ismerik a marxizmust, azok nem ismerhetik fel a konkrét megoldásokat sem, amelyek a gyakorlatban rejlenek, mert tapasztalataikból nem tudják elkülöníteni azt, ami lényeges, ami értékes attól, ami mellékes, véletlenszerű, lényegtelen.

A forradalmi elmélet és gyakorlat ilyen egységében, a marxizmusnak ebben a funkciójában négy „féle" tudás birtokába jutunk.

Az első tudás a helyes elméleti-gyakorlati kiindulópont és az osztály-forradalmi irányvétel. Ennek keretében sajátítjuk el az alapvető marxi kategóriákat és elméleti álláspontokat, s ismerjük meg azoknak osztály-forradalmi lényegét. Ez az előfeltétele a marxista gondolkodásmódnak és a forradalmi ténykedésnek. Fontossága egy-egy adott helyzet marxista elemzése és a forradalmi stratégia kidolgozása szempontjából egyaránt nagyfokú.

A második tudás az adott helyzet dialektikus elemzésének, a fennállóból eredő forradalmi megoldások levezetésének ismerete. Ebben ismerjük meg Marx dialektikus módszereit (melyek, mint maga Marx hangsúlyozza, „a fennálló helyzet pozitív megértésébe egyúttal beviszik a helyzet tagadásának, szükségszerű pusztulásának megértését is", azt a dialektikát tehát, amely „semmi előtt meg nem hajlik, mert lényegét tekintve kritikus és forradalmár"), s ennek köszönhetőleg megértjük Lenin forradalmi módszereit is, melyeknek lényege, hogy minden kérdést a proletariátus

forradalmi harca szempontjából kell vizsgálat alá venni, s mindig meg kell találni a kritika fő irányát, az adott helyzet alapvető, legfőbb forradalmi feladatát.

A harmadik tudás az elméleti és gyakorlati kritériumok ismerete, melyek alapján a társadalmi élet minden területén (a gazdaságban, a politikában, a művelődési-szellemi életben) képesekké válunk a megkülönböztetésre, amelyek tehát lehetővé teszik számunkra, hogy minden helyzetben felismerjük azt, ami a munkásosztály forradalmi harcának érdekeit szolgálja, és másrészt azt, ami ellentétben áll ezekkel az érdekekkel.

S végezetül a negyedik tudás révén megismerjük a különböző időkben és területeken lezajlott forradalmi harcok konkrét történelmi formáit, megismerjük a munkásosztály harcának általános elméleti tapasztalatait, amelyek saját forradalmi mozgalmunk elméleti bírálatában és affirmálásában szolgálhatnak számunkra.

A MARXIZMUS TANULMÁNYOZÁSÁNAK PROGRAMJA

Véleményünk szerint a *marxizmus alapjait* négy ciklus keretében kell feldolgozni. Az első ciklusba tartoznának a konkrét-történelmi témák, a másodikba az absztrakt-elméleti kérdések, a harmadikba a modern marxizmus fejlődése, s végül a negyedik ciklusba a jugoszláv szocialista fejlődés.

A konkrét-történelmi témák célja, hogy megismerjük a marxizmus eredetét és fejlődését, igaz életét magában a történelmi gyakorlatban.

Ennek megfelelően a leglényegesebb ismeretek, melyeket ebben a részben ki kell fejtenünk, elsősorban a marxizmus dialektikus *viszonyát* illetik, mint a munkásosztály *forradalmi elméletét és forradalmi gyakorlatát*: a forradalmi elméletet úgy mutatjuk be, mint előfeltételét és egyben mint termékét is a forradalmi gyakorlatnak. Igazoljuk, hogy az elmélet, amely a kommunistákat vezérli, „csupán általános kifejezője a fennálló osztályharc tényleges viszonyainak", tehát olyan „tudomány, amelyet a történelmi mozgás hozott létre".

Nem kevésbé jelentős az elméleti felkészültség a konkrét, történelmi (tehát dialektikus) gondolatvitelre, melyet a marxizmus ily módon való feldolgozásával sajátítunk el, az a képesség tehát, hogy fel tudjuk fedni a marxista, dialektikus fogalmak történelmi értelmét, hogy meg tudjuk találni és érteni az általánost az egyediben, a konkrét történésben, hogy a jelenségeket fel tudjuk fogni mulandó oldalukról is stb. A dialektikus gondolkodásmód elsajátításában csak a konkrét-történelmi elemzések nyújthatnak segítséget.

A marxizmus konkrét-történelmi síkon való tanulmányozása megaka-

dályozza a gondolatot, hogy a konkrét, egyedi gyakorlat és az általános-elméleti viszonyát a dialektikus szemlélet hiányában úgy értelmezzük, mint az elmélet és annak merő alkalmazása közötti viszonyt, pontosabban mint az elméleti álláspont és egy véletlenszerű példa közötti viszonyt (amire az eleven konkrétum van levezetve), noha ez csak magyarázza vagy argumentálja a kérdéses álláspontot. Ennek jelentőségére Lukács György is felfigyelt. Rámutatva, hogy „az elméletnek mindenkor útmutatónak kell lennie a mindenapi gyakorlati lépésekben", mindjárt hozzá is teszi: „Ez pedig csak úgy lehetséges, ha teljesen dialektikussá válik, azaz ha gyakorlatilag legyőzi minden ellenállását az általánosnak és különtörvénynek, a neki ‚szubszumált' egyedi esetnek, tehát a törvényeknek és azok alkalmazásának ellenállását, s ezzel együtt az elmélet és gyakorlat minden akadályát."

A konkrét-történelmi elemzés arra tanít bennünket, hogy ne az egyedit rendeljük alá az általánosnak, s ne az általánosra keressük a példákat, hanem a valóságból – a konkrét életből – vezessük le az általánost, hiszen Marx épp ezt a levezetést tekintette döntőnek. Ő ugyanis ezt írta: „Természetesen sokkal könnyebb elemzés útján eljutni a földmag ködös képéhez, mint a való élet adott viszonyaiból levezetni a megfelelő vallásformákat. De csak az utóbbi módszert tekinthetjük materialistának, tehát egyedüli tudományos módszernek".

Ezért hangsúlyozta Marx:

„Az igaz elméletet a konkrét körülmények között, az adott viszonyok alapján kell megmagyaráznunk és továbbfejlesztenünk."

A marxizmus alapjainak egy ilyen konkrét-történelmi ciklusában, a bevezető téma után, amelynek célja, hogy a marxizmust és a munkásosztály forradalmi harcát elhelyezzük az eddigi történelemben, a következő téma keretében a marxizmus és a munkásmozgalom eredetét és fejlődését kell megtárgyalnunk, a XIX. század első felétől az októberi forradalomig, a szovjet hatalom első időszakáig és az első világháborút követő európai forradalmi eseményekig.

Az *elvont-elméleti* (vagy logikai) *ciklusnak* abban van az értelme, illetve jelentősége, hogy ennek keretében a hallgatók részletesen megismerkednek a marxizmus alapvető kategóriáival és elméletével, valamint a marxizmus módszertanával, tehát megtanulnak az elmélet, a marxizmus kategóriáiban gondolkodni. Az absztrakt-elméleti gondolatvitel képessége nélkül az ember ugyan felismerhet bizonyos jelenségeket, de megismerni nem képes (hiszen a felismerés, mint Hegel joggal hangoztatta, nem azonos a megismeréssel). Ezért elvont-elméleti gondolkodásmód nélkül nem létezhet marxista tudás.

A gazdaságpolitikai elemzések nehézségeire rámutatva Marx a *Tőke* első kiadásában a következőket írta:

„... a gazdasági formák elemzésénél sem mikroszkópot, sem vegyi kémlelőszereket nem vehetünk igénybe. Az elvonatkoztatási képességnek kell mindkettőt pótolnia. A polgári társadalomra nézve pedig a munkatermék *árformája*, illetve az áru *értékformája* a *gazdasági sejtforma*. A beavatatlan azt hiheti, hogy az értékforma elemzése nem egyéb merő *szőrszálhasogatásnál*. Valóban szőrszálhasogatásról van szó, de csak olyasfajtáról, amilyet a *mikrológus anatómia* végez."

Marx gazdaságpolitikai elemzéseiről szólva Engels így írt:

„Az egyszerű polgári értelem gebéje megtorpan, természetesen a tanácstalanságtól az árok előtt, amely a lényeget a jelenségtől, az okot a következménytől elválasztja. De ha valaki az absztrakt gondolkodás erősen felhantolt talaján par force vadászatra indul, akkor csak lovagoljon gebén."

Miben van hát – hogy úgy mondjuk – az elvont-elméleti gondolkodásmód titka, amikor az embereket okkal mindig a konkrétum érdekli?

Adjuk át a szót ismét Marxnak. A politikai gazdaságtan bírálatában alkalmazott módszereiről szólva a következőket írta:

„Úgy látszik, helyes a reálissal, a konkréttal, a tényleges feltevéssel kezdeni, tehát a gazdaságtanban például a lakossággal, amely alapja és szubjektuma a termelés egész társadalmi cselekményének. Amikor azonban közelebb jutunk a vizsgálódásban, ez tévedésnek bizonyul. A lakosság absztrakció, ha például kihagyjuk az osztályokat, amelyekből összetevődik. De ezek az osztályok is csak üres szavak, ha nem ismerjük az elemeket, amelyekre épülnek, például a bérmunkát, a tőkét... Ha tehát a lakossággal kezdeném, ez kaotikus képe lenne az egésznek, és én a közelebbi meghatározásokkal analitikai úton jutnék el a mind egyszerűbb fogalmakhoz; az elképzelt konkrétumtól a mind soványabb absztraktig mígnem eljutnék a legegyszerűbb meghatározásokig. Innen azután visszafelé kellene indulni, amíg ismét le nem jutnék a lakosághoz, de ezúttal már nem mint kaotikus képéhez az egésznek, hanem mint gazdag összességéhez a sok meghatározásnak és viszonynak... Nyilvánvaló, hogy ez a második a helyes tudományos módszer. A konkrét azért konkrét, mert sok meghatározást egyesít magában, tehát mert egysége a sokrétűségnek. Ezért gondolatilag úgy jelenik meg, mint az egyesülés folyamata, mint eredmény, nem pedig mint kiindulási pont, noha igazában csakugyan kiindulópontot képez, hiszen kiindulási pontja a megfigyelésnek és a képzetnek. Azon az első úton a képet elmosódottá tették az elvont meghatározások; a másikon viszont az elvonatkoztatott meghatározások gondolkodás útján reprodukálják a konkrétat. Ezért esett Hegel abba az illúzióba, hogy a valóságost úgy kell értelmezni, mint a gondolkodás eredményét, ami önmagában egyesül, önmagában mélyül el és önmagából indul ki, míg az absztrakttól a konkrétig való felemelkedés módszere

csupán annak a módja, ahogyan a gondolat elsajátítja a konkrétumot, s úgy reprodukálja, mint szellemi konkrétumot."

Ahhoz tehát, hogy eljussunk a konkrétumhoz, hogy megismerjük a valóságost (nem pedig csak annak megjelenési formáját), az elvonatkoztatottból kell kiindulnunk.

Rá kell még mutatnunk az elvont-elméleti, illetve a logikai és a konkrét-történelmi elemzés közötti viszonyra. Marx A politikai gazdaságtan bírálatához c. művéről, illetve az abban alkalmazott elemzések logikai módszereiről írva Engels a következőket állapította meg:

„Így tehát a logikai tárgyalás volt az egyedüli helyes. Ez azonban valójában nem más, mint a történelmi tárgyalás, csak a történelmi forma és a zavaró véletlenek kiküszöbölésével. A gondolatmenetnek ugyanazzal kell kezdődnie, amivel a történelem kezdődik; további menete sem lesz egyéb, mint a történelmi folyamat tükörképe, elvont és elméletileg következetes formában, helyesbített tükörkép, de a helyesbítés olyan törvények szerint történik, melyeket maga a történelem tényleges menete szolgáltat, amennyiben minden mozzanat teljes érettségének, teljes mintaszerűségének fejlődési pontján vehető szemügyre."

Az elvont-elméleti ciklus bevezető témája: A marxizmus mint a forradalom forradalmi elmélete. E téma tanulmányozását megkönnyíti az előző, konkrét-történelmi ciklus kérdéseinek feldolgozása. Ez már valójában szintézise az egész előző ciklusnak (mivel abban már bemutattuk a forradalmi elmélet fejlődését a forradalmi gyakorlatban, és a forradalmi gyakorlat fejlődését a forradalmi elmélet révén), amely voltaképpen bevezetője ennek a ciklusnak.

A témák a továbbiakban saját belső logikájuk szerint követik egymást, összhangban a marxizmus elsajátításának értelmével (s ez egyben nyomon követi Marx gondolati fejlődését is). Valójában ez a marxizmusnak az a három szintje, amiről már szóltunk: a filozófia, a gazdaságpolitika és a szocialista forradalom szűkebb értelemben vett elmélete.

A harmadik ciklus, melyben a *modern marxizmus* témáit és problémáit tárgyaljuk, elméleti-módszertani szempontból az első két ciklus sajátságos szintézisét képezi. A modern marxizmus kérdéskörét ugyanis konkrét-történelmi és elvont-elméleti síkon egyaránt meg kell tárgyalnunk.

A „modern marxizmus" fogalma alatt e sorok írója azokat a marxista eszméket érti, amelyek az októberi forradalom, e történelmi esemény után indultak fejlődésnek, vagyis amelyek ebben az új történelmi korszakban, a társadalmi forradalmak korszakában fejlődtek ki. Elméleti síkon ez a korszak magával hozta a marxizmus életrekeltésének problémáit.

Időbelileg tehát valamivel több mint fél évszázadról van szó, amely azonban roppant gazdag a munkásmozgalmi eseményekben, s amelyben nagyon sok áttörés és konfrontáció alakult ki a marxista gondolkodás-

ban. Természetes, hogy ez a ciklus csupán a részét ölelheti fel ennek az eszmegazdagságnak, csak azt, ami a legértékesebbnek tűnik. Ebben is a súlypontot a II. világháború utáni eseményekre kell helyeznünk.

Amikor a modern marxizmusról van szó, mindenekelőtt a modern marxizmus tanulmányozásának kérdése merül fel, mert ez jóformán csak a munkásmozgalmat és a forradalmi elméletet érintő események *merő felsorolására* szorítkozhat – ahogyan ezt általánosságban állítják néha. Szerintünk nem erről van szó. A modern marxizmus témáinak ciklusára a marxizmus alapjainak programjában egészen más, igen nyomós okokból van szükség.

Nagyon is jól ismert és történelmileg többszörösen is bizonyított az az igazság, hogy a szocialista forradalom nem képezheti behozatal tárgyát. Ez többek között azt is jelenti, hogy egy szocialista forradalom csak akkor lehet sikeres, ha önnön tapasztalataink és ismereteink alapján jön létre és valósul meg. De talán a másik tézist sem hangsúlyoztuk még eléggé: nem volt és nincs olyan forradalmi munkásmozgalom, amely kizárólag a saját tapasztalatain alapul. Minden szocialista forradalom létrejöttében szerepet játszik az egész munkásmozgalom elméleti hagyatéka, s mindegyik úgy fejlődik, hogy saját tapasztalataival kölcsönösen hat egymásra.

Érdemes erre a tételre nagyobb figyelmet fordítanunk. Létezik magában a forradalmi folyamatban valami, ami előfeltétele lehet a forradalom deformálódásának, illetve felszámolásának – bármennyire paradoxálisan is hangzik ez.

Éppen mert autentikus alkotó cselekvést és folyamatot képez, a forradalom mindig sajátos, megismételhetetlen, önmagáért való, s mint ilyen elfogult, bizonyos értelemben részrehajló. A maga általános forradalmi lényegét csakis konkrét-történelmi körülmények és sajátosságok között, konkrét-történelmi formában és utakon fejezi ki és valósítja meg, ami magán viseli nemzeti jegyeit a munkásosztálynak, amely a forradalmat megvalósítja, illetve az országnak, amelyben a forradalom lezajlik. Ilyen értelemben minden szocialista forradalom nemzeti jellegű, s így a nemzeti jelleg minden forradalmi stratégiában és gyakorlatban az osztályjellegből következik. A nemzeti jelleg tehát összetevő részét alkotja minden szocialista forradalom konkrét-történelmi individualitásának.

A forradalmaknak ebben a történelmi individualitásában és elfogultságában rejlik a forradalmi eszmék dogmatizálódásának lehetősége és irányzata, ami viszont egyik első előfeltételét adja a forradalom deformálódásának. Minden forradalom óhatatlanul kifejezi a múlt korlátait, melyben előkészítették, és a jelent, amelyet változtat, tehát a konkrét-történelmi helyzetek korlátait (a „magánvaló" és a „magáért való" osztály fejletlenségét, az élcsapat, a termelőerők helyzetét stb.), és külön az adott fejlő-

dési szakasz szükségszerű korlátait. A dogmatizmus viszont elméleti kifejezést ad ezeknek a korlátoknak, konzerválja őket, s ezáltal először is megakadályozza a forradalmi eszmék fejlődését, majd pedig, végül is megfosztja őket foradalmi lényegüktől.

Ennek a dogmatizmusnak a veszélye annál nagyobb, mert a forradalom nemcsak a bírálat döntő fontosságú képességét hordozza magában, ami forradalmivá teszi, hanem (természetszerűen) az önhittséget is (az is részét képezi individualitásának, autentikusságának), ami annál nagyobb, mennél sikeresebb a forradalom menete. És ez az önhittség könnyen háttérbe szoríthatja a forradalmi bírálat képességét. Ez annál érthetőbb, mivel az ellentmondásos foradalmi folyamatban olyan erők is kialakulnak, amelyeknek érdekében áll a forradalom kritikai képességének visszaszorítása. Ezzel a veszéllyel a jugoszláv forradalom is szembekerült már.

Hol a megoldás, amikor az elméletről van szó?

Nyilvánvaló, hogy ezt illetően is fel kell használnunk más forradalmak tapasztalatait, olyan forradalmi harcokét, amelyek más országokban zajlottak le. Marx eszméi és az egyes forradalmi mozgalmak elméleti szintre emelt tapasztalatai minden forradalom számára az elkerülhetetlen bírálatot jelentik. E bírálat nélkül nem kerülhető ki egy adott forradalom eszméinek dogmatizálódása, s ezzel együtt az elmélet és a gyakorlat korlátok közé szorítása. Valójában a forradalmak, azoknak egész gyakorlata és elmélete, mindig kölcsönösen bírálják egymást, és e bírálatok révén fejlődnek tovább. Ez is Marxnak azt a tételét igazolja, hogy a kommunizmus mint kommunista mozgalom, a forradalom – csak mint világfolyamat létezhet.

Ilyenformán minden forradalom, ha valóban az, nem csupán individuális, és mint olyan, nemzeti jellegű, hanem ugyanakkor nemzetközi jellegű is. Része a kapitalizmus szocializmussá való átalakulása általános forradalmi folyamatának. Ha tehát meg akarja akadályozni eszméinek dogmatizálódását, és ezzel együtt saját deformálódását, a forradalomnak okulnia kell mások tapasztalatain. Ez az okulás azonban természetesen nem a konkrét formák és megoldások átvételét jelenti.

A konkrét formák és megoldások különben is csak felismerhetők, de meg nem ismerhetők; ami megismerhető, az mindig általános. De minden konkrét forradalmi megoldás új elemét, új vonatkozását alakítja ki és hordozza magában az általánosnak. Erről van szó.

Végezetül a negyedik ciklus, a *Jugoszláv szocialista fejlődés* témaköre felöleli a háború előtti munkásmozgalom, a népfelszabadító háború és a három évtizedes szocialista építés tapasztalatainak elméleti összegezését és annak fejlődését.

*

10. A marxista továbbképzésnek ez a módja egyáltalán nem könnyű feladat. Ezzel már maga Marx is tisztában volt.

A *Tőke* francia kiadásának előszavában Marx kiemeli, hogy a könyv első fejezeteinek áttanulmányozása egész biztosan nehéz feladat elé állítja az olvasókat. Ennélfogva „a francia közönség, amely mindig türelmetlenül várja a végső következtetést és mohón vágyik megismerni az általános elvek összefüggését az őt közvetlenül érdeklő kérdésekkel, elkedvetlenedik, mert nem kapja meg egyszerre az egészet." De ehhez mindjárt a következőket is hozzáfűzi: „Ez ellen a hátrány ellen nem tehetek egyebet, mint hogy előre figyelmeztetem és előkészítem rá az igazságot kereső olvasót. A tudományhoz nem visz széles országút, s csak azok remélhetik, hogy napsütötte ormait elérik, akik nem riadnak vissza attól, hogy meredek ösvényeinek megmászása fáradságos."

Az első kiadás előszavában szövegének érthetőségéről szólva, Marx kiemeli: „Persze olyan olvasót tételezek fel, aki valami újat akar tanulni, tehát maga is gondolkodni akar".

Ebben van a lényeg. A marxizmus csak azok számára megközelíthető, akiknek maguknak is ez a vágya, akik hajlandók a megfelelő szellemi erőfeszítésre, s akik szabad idejüket is feláldozzák érte. A legfőbb motívumokat ehhez mégis természetesen csak a gyakorlat adhatja meg. De döntő szerepe van ebben a Kommunista Szövetségnek is, amelynek szüntelenül a marxizmus iránti érdeklődés fokozásán kell fáradoznia, ezt egyszerűen propagálnia kell.

Ugyanakkor maga a marxizmus is propagandája, de ellenpropagandája is lehet önmagának. Ha megköveteljük, hogy az emberek gondolkozzanak, a marxizmust pedig valóban csak gondolkodás útján lehet megérteni és magunkévá tenni (nem pedig valamilyen szólamok, kész receptek, tézisek bemagolásával), akkor azt mondhatjuk, hogy a dogmatikus és pozitivista irányvételű marxizmus, az a marxizmus, amely csak az időszerű politikai álláspontok leírásával, jobbik esetben magyarázásával, a társadalmi valóság fenomenológiájával foglalkozik, az a marxizmus, amelynek nincs meg a maga megfelelő kritikai, forradalmi hozzáállása, s amelyik nem képes birokra kelni korunk égető kérdéseivel, mindenekelőtt a társadalom szocialista átalakításának sorsdöntő feladataival, az ilyen marxizmus csak ellenpropagandája az igazi marxizmusnak, s az ismeretek, amiket nyújthat, rendkívül kétes értékűek.

Végül emlékezzünk arra is, hogy amikor Marx a *Tőke* olvashatóságáról és érthetőségéről írt, a munkásokra gondolt. A második kiadás előszavában elégedetten állapította meg: „Az a megértés, amellyel a Tőkét rövid idő alatt a német munkásosztály széles köreiben fogadták, munkám legszebb jutalma."

Ha a munkások már Marx idejében olyan nehéz feladatra vállalkoz-

hattak, mint a *Tőke* olvasása, ha a proletáralakulatok harcosai a háború alatt tanulmányozni tudták Marx és Lenin elméletét, akkor ma sem lehet okunk elállni attól a követelménytől, hogy a kommunisták és a munkások, kiváltképpen a fiatalok megismerjék a marxizmust. A kellő társadalmi-politikai feltételek adva vannak hozzá. Létre kell hozni az egyéb feltételeket is, és meg kell kezdeni a munkát.

Naše teme, 1975. 5. szám